

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY VA O‘RTA MAXSUS TA‘LIM VAZIRLIGI
O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI XALQ TA‘LIMI VAZIRLIGI
BUXORO DAVLAT UNIVERSITETI
BUXORO VILOYATI XALQ TA‘LIMI BOSHQARMASI

AMIR TEMUR – BUYUK SARKARDA **VA DAVLAT ARBOBI**

respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi
materiallari

2022-yil 7-aprel

MUNDARIJA

J.Sh. Nosirov. Kirish soʻzi.....	3
D.N. Mustafayeva. Amir Temurning taraqqiyotga qoʻshgan ulkan hissasi.....	5

1-SHOʻBA. AMIR TEMUR FAOLIYATINING INSONIYAT TARIXIDA TUTGAN OʻRNI

Sh.A. Hayitov. Sohibqiron Amir Temur va Zahiriddin Muhammad Bobur.....	8
M.З. Орзиев, К.М. Зайниев. Амир Темур давлати вужудга келишида Бухоро воҳасининг ўрни ва аҳамияти.....	14
M.I. Abdullayeva, S.S. Toʻrayeva. Oʻzbek davlatchiligi tarixi boshqaruv masalalarini qiyosiy oʻrganish (Amir Temur davri davlatchilik tizimi va boshqaruvi misolida).....	20
Sh.B. Alimova. Buyuk Sohibqiron Amir Temur hukmronligi davrida davlat boshqaruvi.....	25
Ж.Л. Латипов. Амир Темурнинг “Шарқ сиёсати” ва унда Шимолий Юань мўғулларининг ўрни.....	31
U.F. Hayrullayev. Amir Temur faoliyatining yevropaliklar tomonidan dastlabki eʼtirofi.....	37
M.X. Жумаева. Амир Темур сиёсатида давлат хавфсизлиги масаласи.....	41
M.R. Tojiyeva. Amir Temurning iqtisodiy siyosati.....	44
G.A. Vaxromova. Amir Temur – adolat va gʻurur timsoli.....	49
C.H. Кенжаев. Хитой сари юришга тайёргарлик жараёнлари ёхуд Амир Темур ҳаётининг сўнгги кунлари.....	52
F.M. Shamsiyev. Amir Temurning insoniyat tarixida tutgan oʻrni va roli.....	57
D.X. Jalliyeva D.X. Amir Temurning harbiy tashkilotchiligi va sarkardalik mahorati.....	62
T.I. Raxmatov. Markaziy Osiyoning ijtimoiy-siyosiy hayotida Amir Temurning tutgan oʻrni.....	65

Beruniy, Buxoriy, Bahouddin Naqshband va boshqalarning asarlari, keyingii asrlardagi voqealardir.

Bu ma'lumotlarni hech ikkilanmasdan ta'lim jarayoni darsliklariga va qolaversa boshqa sohalarga ham targ'ib qilishimiz kerak. Amir Temur shaxsini shunchaki davlar arbobi, markazlashgan davlat asoschisi yoki sarkarda sifatida emas balki, buyuk shaxs, har davrda tug'ilavermaydigan nodir arbob sifatida e'tirof qilib, har bir yuksalib kelayotgan yosh avlodning ongi shu'uriga singdirishimiz kerak. Amir Temur shaxsiyati, uning amalga oshirgan ishlari, xususan, davlat ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy sohalaridagi qarashlari haqida darslik bu shaxs timsolini yanada yaqinroq o'rganishni va xalq ongiga kirib borishini tezlashtiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Temur tuzuklari, forschadan Alixon Sog'unliy va Habibullo Karomatov tarjimasi, T., 1991.
2. Ibn Arabshoh, Ajoib al-maqdur fi tarixi Taymur (Temur tarixida taqdir ajoyibotlari), T, 1992.
3. Nizomiddin Shomiy, Zafarnoma, T, 1996.
4. Sharafuddin Ali Yazdiy, Zafarnoma, T., 1997.
5. Qissai Temur (Malfuzoti Temuriy). – Toshkent, 2000.

Кенжаев Сардор Нурмурод ўғли

БухДУПИ "Ижтимоий-фанлар" кафедраси ўқитувчиси

ХИТОЙ САРИ ЮРИШГА ТАЙЁРГАРЛИК ЖАРАЁНЛАРИ ЁХУД АМИР ТЕМУР ҲАЁТИНИНГ СЎНГГИ КУНЛАРИ

Аннотация: Ушбу мақолада Амир Темурнинг Хитой сари йўлга чиқиши, тайёргарлик жараёнлари ва касалликка чалиниши билан боғлиқ масалалар тарихий манбалар асосида ёритилган.

Таянч сўзлар: Амир Темур, Самарқанд, Ўтрор, Хитой, васият, табиблар, амирлар, беклар, маликалар, шаҳзодалар.

Соҳибқирон Амир Темур 1404 йилнинг июль ойида етти йиллик юришдан Самарқандга қайтгандан сўнг, мамлакат марказида қандай бунёдкорлик ишлари амалга оширилгани ва унинг ҳолати билан қизиқди. Шу билан бирга пойтахт Самарқандда бунёдкорлик ва ободонлаштириш ишларига янада эътибор қаратди. Бир неча шахзодаларнинг тўй маросимларини ўтказди[5,191].

Мамлакат ишларини тартибга солгандан сўнг, Хитой юришига тайёргарлик кўра бошлади. Лашкарни кузатар экан Хитойни эгаллаш учун тайёрлигини, Хитой билан уруш қилиш учун ғоятда қудратли кучга эга бўлганини ҳис қилмоқда эди. Манбаларда таъкидланишича Хитой юриши пайтида Амир Темур кўшини икки юз минг суворийдан иборат бўлган[4,158]. Амир Темур режаси бўйича лашкар Сирдарёдан ўтиб, Ўтрорда нафас ростлаб Турфон орқали Су-Чунни қўлга киритиши лозим эди. Баҳорга чиқиб эса Хитой забт этилиши режаланган эди.

1404 йилнинг 27 ноябр куни Амир Темур Самарқанддан чиқиб, Оқсулот кишлоғига етиб борди[5,293]. Ундан сўнг Қорабулоқ мавзесига етганда сафарга чиққан шахзодалар ва амирлар ўз кўшинлари билан Соҳибқиронга келиб қўшилдилар. Бутун бошли қўшин биргаликда Илонўтти йўли орқали Томлик деган жойга келганда қалин қор ёғди ва жуда қаттиқ совуқ бўлди. Қўшин ўз саркардаси бошчилигида Оқсулот мавзесига келиб тушди. Ушбу жой қумлоқ эди ва ўтин мўл эди. Соҳибқирон Оқсулотда қарийб эллик кун ўлтирди[5,294]. Бундан кўриниб турибдики, қаттиқ совуқ ва қалин қор ёғиши натижасида қўшин бир ерда туриб олган. Олдинга ҳаракатланиш иложи бўлмаган.

Сўнгра Амир Темур Оқсулотдан Сирдарёнинг қуйи тарафидан юриб дарёдан ўтди. Қаттиқ совуқ бўлганлигидан Сирдарё суви қалин музлаган эди. Дарёнинг устидан карвонлар аравалари, отлари билан бемалол ўтса бўларди. Амир Темур 1405 йилнинг 14 январь куни Ўтрордаги Бердибек саройига келиб жойлашган[5,295]. Бердибек Амир Темурнинг энг содиқ амирларидан бири

Шайх Нуриддиннинг укаси эди. Совуқ тушиб қолгани учун Темур қўшин бошлиқларини, амирларини қишлаш учун Тошкентга жўнатиб юборади. Унинг ёнида факат амирлар Шоҳ Малик, Шайх Нуриддин ва Хожа Юсуфларгина қолади. Амир Темур турган уйда ёнғин чиққан, уни тезда ўчиришган ва таъмирлашган. Ўша пайтда кечалари одамлар ёмон, кўрқинчли тушлар кўра бошлашган. Бу эса қўшин кайфиятига ўзгача таъсир қилган[4,159].

Амир Темур буйруғи билан олдинга юриш учун йўлларни текширишга гуруҳ юборади. Йўлларни текширган гуруҳ қорнинг қалинлиги икки найзага тенг келиши, юриш имконияти йўқлиги хабарини келтиришади. Тўхтамишхондан Ўтрорга Қора Хожа бошчилигида элчи хайъати келади ва унинг мактубини келтиради. Мактубда Амир Темур унинг айбидан ўтишини ва тахтга ўтиришга ёрдам беришини илтимос қилиб, ҳеч қачон унинг амридан чиқмаслигини, ниҳоятда афсусда эканлиги айтилган эди. Амир Темур элчи шарафига катта зиёфат беради. Зиёфат чоғида Хитой юришидан қайтгандан сўнг, албатта Жўчи улуси тахтига Тўхтамишхонни ўтказишга ваъда этади[4,159].

Шу куни Амир Темур маликалар ва шаҳзодаларни Самарқандга қайтишга ва Тўхтамишхон элчиси Қора Хожага кўп совға-саломлар билан рухсат бериб, Хитойга юришни давом эттиришга фармон беради. Лекин, тўсатдан Амир Темур қаттиқ касалланиб ётиб қолади. 1405 йилнинг 11 февралига келиб, соҳибқиронни кучли иситма аъзойи баданини қамраб олди. У зоҳиран совуқдан амин бўлиб, ботинан ўзидан ибрида (касали)ни даъф қиладиган нарса тайёрламоқни истади[1,324]. *(Ибн Арабшоҳнинг Амир Темур тарихига бағишланган асарида “ибрида” касаллиги ҳақида маълумот берилиб, у бурудат (совуқ) ва рутубат галабасидан пайдо бўладиган ва жимони заифлаштирадиган касалликдир).*

Ўз замонасининг энг кучли табибларидан Мавлоно Фазлуллоҳ Табризий бошчилигидаги табиблар Амир Темурда бир касалликка қарши даъво дориларини қўлласалар, бошқа бир касаллик чиқиб кела бошлайди. Пайдо

бўлаётган касалликлар бир-бирига зид бўлиб, даволаш чоралари фойда бермай қолди. Дардига даво бериш мақсадида тайёрланган дорилар ичирилса ҳам ўзгариш бўлмасди. Амир Темур қирчиллама ёшда кўп йўл босиб, ўпкасини совуққа олдирган, кучли шамоллаш касаллигига чалинганди.

Улуғ Соҳибқирон Амир Темур бобомиз ўз васиятида давлат ишига бирор дақиқа бўлсин лоқайд ва бефарқ қарамасликни таъкидлаган. Шундан сўнг Мавлоно Хубатуллоҳ ичкари кириб, Амир Темурнинг ёнида Қуръон тиловат қила бошлаган. 1405 йил 18 февраль куни кечки пайт шом ва хуфтон намозлари орасида бир неча бор “ла илаҳа иллоллоҳ” калимасини такрорлагач жон таслим қилди. Тонгда Ҳиндушоҳ хазиначи ва Мавлоно Қутбиддин Амир Темурни ғусл қилдилар.

Шундан сўнг, Ўтрорда ҳозир бўлган амирлар Шайх Нуриддин, Шох Малик, Бердибек, Сари Буға, Хожа Юсуф ва хос кишилар иттифоқ қилиб, аҳд қилдилар. Ўзаро бир-бирларига қарши бормасликка, соҳибқирон васиятига қатъий амал қилишга қасам ичишган. Амирлар келишиб, Амир Темур ўлимини кўшиндан яширдилар ва маликалар, шаҳзодалар аза тутиб йиғлашларини маън қилдилар.

Лашкардан Амир Темур ўлимини қанчалик яширмасинлар барибир сир ошкор бўлди. Лашкар ичида ҳар хил гап-сўзлар кўпая бошлади. Аввало, тахтга муносиб ўғил фарзанд Шохрух бўла туриб, нега неvara Пирмуҳаммад валиаҳд қилинганлигини гапира бошладилар. 1405 йилнинг 19 февраль куни хуфтон намози пайти маликалар ва шаҳзодалар Амир Темур жасадини олиб Ўтрордан Самарқанд томон йўлга чиқдилар. Тонгга яқин тўхтаб ҳамма йиғлаб дод-фарёд қилиб бош кийимларини улоқтириб, тупрокқа ағнаб, дод сола бошладилар. Сирни яшира олмадилар. Фиғон солдилар. Беклар насихат қилдилар ва сабр қилишдан бошқа чора йўқлигини тушунтирдилар. Агар пароканда бўлинса, душманлар хабар топиб ҳаракатга келишлари мумкинлигини уқтирдилар.

Амирлар, беклар, қўмондонлар маслаҳатлашиб, маликалар ва шаҳзодалар олдига бориб бундай қудратли кўшин бир жойда жам булган пайтда фақат

Хитой мамлакати томон олға юриш кераклигини билдирдилар. Аллоҳга таваккал қилиб Соҳибқирон Амир Темур руҳини шод қилган, ниятини амалга оширган бўламиз, дедилар. Ҳеч иш қилмай қайтсак бу биз учун жуда катта уятли иш бўлади дедилар. Тошкентда турган шаҳзода Халил Султонни подшоҳ қилиб Хитой сари юрамиз. Ўша пайтда яқин жойда бўлган Халил Султон шаҳзодалар ичида энг ёши каттаси, йигирма бир ёшда эди. Хитойдан қайтгандан сўнг Амир Темур васияти бўйича қурултой чақириб иш кўрамиз деб келишдилар. Амир Темур билан бирга Хитой юришида Шохрухнинг иккита ўғли Мирзо Улуғбек ва Иброҳим Султон бирга эди.

Амир Темур жасадини Самарқандга юбордилар. Қўшинни жанговар сафга тизиб, Уч ариқ деган жойда Калдирама кўприги олдида Соҳибқироннинг Ок чодирини тикдилар. Ок чодирга ноғоралар садоси остида шаҳзода Шохрух мирзонинг ўғли Иброҳим Султон кириб ўтирди. Қўшин Хитой сари юришга тайёр бўлди. Хитой чегарасига яқин жой Чуккалак мавзеси бутун лашкарнинг ётилиш жойи қилиб белгиланди[4,300]. Лекин, шаҳзода Султон Ҳусайн ва шаҳзода Халил Султоннинг тахт учун кураш бошлашлари ҳамма умидларни пучга чиқарди. Шундай катта ва қудратли қўшин Самарқандга қайтишга мажбур бўлди.

Амир Темур ўз замонасининг улуғ саркардаси, узоқни кўрувчи буюк давлат арбоби бўлган. Тарқоқ бўлган Турон ва Эронни ягона давлатга бирлаштирган, ўрта аср уйғониш даври маданияти, илм-фани, санъати тараққиётига бебаҳо ҳисса қўшган, унинг беназир ҳомийси бўлиб танилган.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ибн Арабшоҳ. Амир Темур тарихи. I-қисм. //Сўз боши, араб тилидан таржима ва изоҳларни ф.ф.н. У.Уватов тайёрлаган. – Тошкент: Мехнат, 1992. – 328 б.
2. Ибн Арабшоҳ. Амир Темур тарихи. II-қисм. //Сўз боши, араб тилидан таржима ва изоҳларни ф.ф.н. У.Уватов тайёрлаган. – Тошкент: Мехнат, 1992. – 191 б.

3. Клавихо, Руи Гонзалес де. Самаркандга – Амир Темур саройига саёхат кундалиги. (1403-1406 йиллар) /муҳаррир М.Али. – Тошкент: Ўзбекистон, 2010.
4. Кэрэн, Люсьен. Амир Темур салтанати. – Тошкент: Маънавият, 1999.
5. Яздий, Шарафиддин Али. Зафарнома. / Сўз боши, табдил, изохлар ва кўрсаткичлар муаллифлари Ашраф Аҳмад, Хайдарбек Бобобеков. – Тошкент: Шарқ, 1997. – 382 б.

Shamsiyev Farrux Mizorobovich

G'ijduvon tuman xalq ta'limi bo'limi metodisti

AMIR TEMURNING INSONIYAT TARIXIDA TUTGAN O'RNI VA ROLI

Annotatsiya: Ushbu maqolada buyuk bobokalonimiz Amir Temurning insoniyat tarixida tutgan o'rni va roli haqida, jahonda Amir Temur shaxsiga qaratilayotgan e'tibor, unga bag'ishlab yozilgan asarlar haqida ma'lumotlar berib o'tilgan. Amir Temur bobomiz shaxsiga mustaqillikdan oldin va keyin qaratilgan e'tibor haqida ham fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: mustaqillik, Amir Temur, sovet tarixchilari, temuriylar sulolasi, taraqqiyot.

Shunday Sohibqiron shuhrati bilsang,

Nasabi haqida gar surishtirsang,

Otadan otaga to, Odam-ato

Bori shohlik taxti, uzra qo'ymish poy.

SHARAFUDDIN ALI YAZDIY

O'zbekiston Respublikasi davlat mustaqilligini qo'lga kiritgach, Vatanimiz tarixini yana ham chuqurroq o'rganish imkoniyati vujudga keldi. Sal kam bir yarim asr davom etgan, dastlab rus podshosi, so'ngra bolsheviklar o'rnatgan sho'ro saltanatining mustamlakachiligidan ozod bo'lish katta tarixiy voqea bo'ldi. Uning aks sadosi mamlakatning siyosiy, iqtisodiy va milliy qadriyatlarni, o'zlikni anglash,